

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์ภาพพจน์ในวรรณคดีไทยที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทยชุดทักษะสัมพันธ์ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น" ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ภาพพจน์ในวรรณคดีไทย และได้นำเสนอผลการค้นคว้า ดังนี้

1. ความหมายของภาพพจน์
2. การใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีไทย
3. ลักษณะและประเภทของภาพพจน์
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมายของภาพพจน์

ผะอม โปษะกฤษณะ (2526: 74) กล่าวถึง ภาพพจน์ว่า "การใช้คำให้เกิดความเด่นชัดประทับใจนั้นเรียกว่าภาพพจน์ ซึ่งแปลตรงความมาจาก Figure of Speech"

ชลธิรา สัตยวิวัฒนา (2524: 182) กล่าวถึงความหมายของภาพพจน์เพิ่มเติมดังนี้ "ภาพพจน์หมายถึงการสร้างมโนภาพให้เกิดขึ้นโดยอาศัยถ้อยคำสำนวนแบบต่าง ๆ ... มีข้อน่าสังเกตว่าการเสนอภาพพจน์มิใช่การสร้างประโยคแบบปกติสามัญ มิได้อยู่ในกฎเกณฑ์ไวยากรณ์อย่างเคร่งครัด หากเป็นการสร้างประโยคหรือวลีอย่างอิสระ"

ลูซิวงค์ พงศ์ไพบูลย์ (2525: 51) กล่าวถึง ความหมายของภาพพจน์ว่า "ภาพพจน์คือกลวิธีการใช้ภาษาโดยการเลือกสรรด้วยคำหรือใช้กลวิธีกรกล่าวอย่างแบบยล เพื่อให้คำน้อยสรุปสาระหรือให้orroดที่กว้างลึกเป็นรูปคำที่ใช่หรือทำสิ่งทีเข้าใจยากให้เข้าใจง่าย ทำสิ่งทีสัมผัสไม่ได้สามารถสัมผัสได้ หรือทำให้ความนั้กินใจ ชวนคิด ชวนจำ"

กุหลาบ มลลิกมาส (2518: 36) อธิบายถึงภาพพจน์ว่า "เป็นภาพในจิตเกิดขึ้นจากการใช้ถ้อยคำสร้างให้เกิดความรู้สึก และความประทับใจว่าสิ่งใดเป็นอย่างไร"

ปรีชา ช่างขวัญยืน (2525: 51) ให้ความหมายว่า "ภาพพจน์เป็นวิธีการใช้ภาษาซึ่งคำหรือสำนวนที่ใช้มีความหมายไม่ตรงตามตัวหนังสือ การใช้ถ้อยคำลักษณะดังกล่าทำให้ผู้ฟังเกิดจินตภาพ (Image) หรืออารมณ์บางอย่างซึ่งยากแก่การบรรยายด้วยการใช้ภาษาอย่างตรงไปตรงมา"

ฟลอเรนซ์ ทรีฟเพน (Florence Trefethen 1970: 101-103) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับภาพพจน์ว่า "ในวรรณคดีภาพพจน์คือถ้อยคำที่แนะนำหรือพาให้ผู้อ่าน ผู้ฟังเกิดความรู้สึกประทับใจ ภาพพจน์ทำให้เกิดการเห็นหรือภาพนิมิตที่ประทับใจและความรู้สึกเหล่านั้นนำไปสู่จินตนาการของกวี"

ดวงมน จิตรจำนง (2527: 161) กล่าวถึงภาพพจน์โดยใช้คำว่า ความเปรียบ หมายถึง "ลักษณะต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์จงใจสร้างขึ้นให้ผิดแผกจากโครงสร้าง ความหมาย การเรียงลำดับของภาษาโดยปกติ จุดประสงค์ของการใช้ความเปรียบคือการให้พลังและความสดใหม่ในการแสดงออกและเพื่อให้เกิดผลกระทบต่อการสร้างจินตภาพ (Image)"

เจือ สตะเวทิน (2518: 115) กล่าวถึงภาพพจน์โดยใช้คำว่า โวหารบาย สรุปได้ว่าเป็นการเลือกคำพูดที่ไพเราะ พูดอย่างรู้หลักนักปราชญ์โดยใช้สุภาษิตและอุปมาอุปไมยมาใช้พูด ใช้เขียน

แฮร์รี่ ชอว์ (Harry Shaw 1972: 60) กล่าวว่า "ภาพพจน์เป็นการแสดงออกในการใช้คำเพื่อแนะนำและก่อให้เกิดภาพหรือจินตนาการขึ้นในจิตใจของผู้อ่าน"

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้เกิดความสับสนในการใช้คำ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้คำว่าภาพพจน์ (Figure of Speech) เพราะภาพพจน์มีความหมายครอบคลุมชัดเจนมากกว่าคำอื่น ๆ กล่าวคือ ภาพพจน์ หมายถึง กลวิธีการใช้ภาษาโดยการเลือกสรรถ้อยคำ สำนวน โวหาร ความเปรียบต่าง ๆ หรือใช้วิธีการกล่าวอย่างแยบยล ไม่กล่าวแบบตรงไปตรงมา มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดภาพที่แจ่มชัดและลึกซึ้งขึ้นในจิตใจของผู้อ่านหรือผู้ฟัง

การใช้ภาพพจน์ในวรรณคดี

ภาพพจน์เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งสำหรับวรรณคดีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง กล่าวคือ เป็นส่วนที่ช่วยให้วรรณคดีมีคุณค่าโดดเด่นไปจากงานเขียนประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณค่าในด้านวรรณศิลป์หรือสุนทรียภาพทางภาษา ดังที่ เบญจมาศ พลอินทร์ (2525: 93-102) ให้ความเห็นเกี่ยวกับวรรณคดีกับกลวิธีในการเสนอแนวความคิดว่า

การเสนอแนวความคิดโดยการใช้อุสณลักษณะ การอุปมาอุปไมย บุคลาธิษฐาน และการสร้างภาพพจน์ สิ่งเหล่านี้เป็นกลวิธีในการร้อยกรองวรรณคดีเพื่อให้วรรณคดีนั้นเป็นวรรณศิลป์ เป็นส่วนสูงเสริมให้วรรณคดีมีค่าสูงขึ้น กวียอมเลือกสรรคำที่มีความไพเราะดูสวยงาม เสียงจังหวะ และความหมายอันลึกซึ้งสะท้อนอารมณ์ผู้อ่าน แต่ของคำนึงถึงเนื้อหาและลักษณะคำประพันธ์ที่ร้อยกรองแต่ละชนิดให้เหมาะสมด้วย

นาสุก มุททเมธา (2525: 10) ให้ความเห็นว่า "วรรณกรรมที่ควรจะยกย่องเป็นวรรณคดีได้นั้นควรอ่านแล้วเกิดภาพจากคำพูด (พจน์) การเขียนที่จะให้เกิดภาพพจน์นั้น การใช้คำ ความ ประโยค ควรจะงาม (Beauty) ง่าย (Simplicity) แจ่มชัด (Clarity)

นอกจากนี้ ดอน เอ็ม วูล์ฟ (Don M. Wolfe 1965: 99) มีความคิดเห็นสอดคล้องกันในเรื่องคุณค่าของวรรณคดีที่ว่า "วรรณคดีที่มีคุณค่าจะต้องทำให้ผู้อ่านได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส ได้สัมผัส และเกิดภาพพจน์ของความรู้สึกปรากฏขึ้นในอารมณ์และจิตใจของผู้อ่าน"

กล่าวโดยสรุปได้ว่าวรรณคดีที่มีคุณค่าและได้รับการยกย่องนั้นจะต้องมีภาพพจน์เป็นส่วนประกอบ หรือใช้เป็นกลวิธีในการเขียนเพื่อก่อให้เกิดภาพ จินตนาการ และความรู้สึกที่ชัดเจนในมโนคติของผู้อ่าน สิทธา พินิจภูวดล และคนอื่น ๆ (2517: 167) กล่าวถึง ภาพพจน์และความสำคัญของภาพพจน์ว่า

การเขียนที่ชัดเจนประณีต และที่มีความสวยงามด้วยนั้นต้องมีการประดับตกแต่ง ภาพพจน์คือเครื่องมือที่พิเศษสุด ญเปรียบการเขียนเป็นการปรุงอาหาร ภาพพจน์ก็คือผงชูรสที่ทำให้ผู้อ่านได้รับรสอร่อย เกิดความสุข ความพอใจในการบริโภคอาหารจนหมดใจ โดยไม่รู้สึกรำคาญ ครั้นเมื่ออิ่มหน้าสำราญแล้วก็ยังติดใจใคร่ลิ้มรสในผู้อ่าน ๆ ทอไปอีก ภาพพจน์เป็นสิ่งทำใหม่ในภาพเด่นชัดขึ้นจนผู้อ่านผู้ฟังที่รอรับการถ่ายทอด แลเห็น รูและเข้าใจ ภาพพจน์จะช่วยให้ความคิดและความรู้สึกของผู้เขียนเขามาสู่ความคิดและความรู้สึกของผู้อ่าน

ในการถ่ายทอดความคิด อารมณ์ และจินตนาการของกวีออกมาเป็นภาพสู่ผู้อ่าน นับว่าเห็นเรื่องที่ไม่ง่ายนัก เพราะกวีและผู้อ่านเป็นคนละคน ทำให้ความคิดประสบการณ์แตกต่างกัน กวีต้องใช้ความสามารถในการเลือกใช้คำหรือความเพื่อสร้างภาพ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (2504: 261-262) กล่าวถึง วิธีสร้างภาพขึ้นในจิตใจของผู้อ่านว่า

การที่ผู้ประพันธ์จะถ่ายทอดภาพให้เข้าไปถึงจิตใจของผู้อ่านก็ต้องทำให้ผู้อ่านมีจินตนาการเช่นเดียวกัน ผู้ประพันธ์ต้องใช้ถ้อยคำซึ่งทำให้ผู้อ่านเห็นภาพซึ่งถ่ายแบบที่ผู้ประพันธ์นึกคิดขึ้นเขาไปอย่างใกล้ชิดที่สุดเท่าที่จะทำได้ ถ้อยคำของผู้ประพันธ์จะต้องเป็นเหมือนกระจกเงาที่เราส่องภาพที่ตนวาด ควบเห่กับภาษาในวรรณคดีจึงต้องเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) คือเป็นเครื่องแสดงภาพแห่งความรู้สึกนึกคิด... คือผู้ประพันธ์มีความรู้สึกนึกคิดใดแล้วจะต้องตั้งเป็นภาพด้วยจินตนาการตนเองเสียก่อนแล้วจึงวาดภาพนั้นออกเป็นถ้อยคำ

ในเรื่องเดียวกันนี้ นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิตร (2523: 209) กล่าวถึงการสร้างภาพในจิตหรือภาพพจน์ สรุปได้ดังนี้คือ

1. ลักษณะการสร้างภาพที่ค้นคว้าได้เพียงแต่สร้างคำและความให้กระชับเท่านั้น แต่ถ้าวัดจากปัจจัยจินตนาการเข้าเป็นส่วนช่วยในการสร้างภาพด้วยจึงจะได้ภาพที่ดีและสมบูรณ์ที่สุด

2. การสร้างภาพที่ค้นคว้าสร้างจากสิ่งที่ใกล้ตัวผู้อ่าน โดยพูดถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรมให้มากกว่าสิ่งที่เป็นนามธรรม เพราะการที่พูดถึงสิ่งที่ได้พบเห็นอยู่เป็นประจำย่อมทำให้ผู้อ่านเข้าใจและมองเห็นภาพเหล่านั้นได้ง่ายกว่าสิ่งที่เป็นนามธรรมซึ่งมักจะสร้างภาพด้วยจินตนาการ

3. การที่จะตัดสินว่าสร้างภาพได้ดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับความหรือจินตนาการของกวีแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยความรู้สึกของผู้อ่านเข้าประกอบด้วย เพราะการเข้าถึงวรรณคดีใต้นั้นผู้อ่านต้องสร้างจินตนาการให้คล้อยตามกวีให้มากที่สุด มิฉะนั้นแล้วผู้อ่านจะไม่สามารถรับรสแท้จากวรรณคดีเท่าที่ควร

4. การสร้างภาพบางครั้งก็อาจไม่ได้สร้างภาพด้วยวิธีใช้คำที่มีความหมายตรงไปตรงมา หากแต่ใช้สัญลักษณ์แทนความหมายที่แท้จริงตามที่กวีต้องการสื่อ จึงเป็นหน้าที่ของผู้อ่านที่จะต้องทำความเข้าใจและตีความหมายสัญลักษณ์ให้ได้เสียก่อนแล้วจึงค่อยใช้จินตนาการแต่งเติมต่อจากสิ่งที่กวีได้สื่อมาแล้วจึงเกิดความประทับใจส่วนตัวได้

เปลื้อง ณ นคร (2512: 87-88) ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้ภาพพจน์ ดังนี้คือ

ภาพพจน์เป็นเครื่องปรุงรสด้วยคำให้มีรสชาติดีขึ้น แต่ถ้าวินิจฉัยดูใสไม่ถูกส่วนหรือไม่เหมาะสมก็ทำให้อาหารเสียรสและคุณค่าหมดไปก็ได้นั้นการใชภาพพจน์จึงควรระวัง ควรใช้เมื่อรู้สึกว่ามันทำให้คำพูดหรือเรื่องดีขึ้น อย่าวินิจฉัยเพราะหรือและโดยมิไตร่ตรอง... โอกาสที่จะใช้ภาพพจน์นั้นมีได้ในงานเขียนทุกชนิด จะเป็นการพรรณนา การอธิบาย การแสดงอารมณ์ ความรู้สึก เหล่านี้ถ้าใช้ถูกที่แล้วจะทำให้ชวนอ่านมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีผู้แนะนำถึงวิธีการใช้ภาษาเพื่อสร้างภาพพจน์ไว้หลายท่าน เช่น

"ภาพพจน์จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยศิลปะในการเปรียบเทียบคำต่อคำ ความต่อความ ประโยคต่อประโยค" (ผาสุก มุทขเมธา 2522: 10)

"...สร้างภาพพจน์ให้เกิดชั้นไค้โดยอาศัยถ้อยคำสำนวนต่าง ๆ"

(ขลขิธา กัลลคอยู่ 2517: 217)

"...การเลือกสรรคำทำให้เกิดจินตนาการและภาพในจิต ไค้แก่การใช้ถ้อยคำสร้างให้เห็นลักษณะสิ่งทีบรรยายหรือเกิดความคิด ความรู้สึกจากถ้อยคำที่กวีพรรณนาไว้..." (สิทธา พินิจภูคค และทิพยสุเนตร อนันนุศร 2525: 81)

ดังนั้นการสร้างภาพชั้นในจิตของผู้อ่านโดยใช้กลวิธีแบบการสร้างภาพพจน์จึงเป็นงานสร้างสรรคที่กวีต้องใช้ศิลปะ ความสามารถทางภาษาและวรรณศิลป์อย่างสูง โดยการเลือกสรรคำ ความ และสำนวนโวหารที่ไพเราะงดงาม ชวนคิด ชวนพิศวง เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกอารมณ์ เกิดจินตนาการและความหยั่งเห็น

ขลขิธา สัตยวฒนา (2513: 176) ให้ความเห็นว่ "...สิ่งทีมีความสำคัญในวรรณคดีเป็นอย่งยิ่งก็คือภาพพจน์...ซึ่งช่วยทำให้เข้าใจถึงความหมายของวรรณคดีได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น" ด้วยเหตุนี้ ในการศึกษาวรรณคดีจึงมีความจำเป็นอย่งยิ่งทีต้องศึกษาเรื่องภาพพจน์ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ได้รับรส ชาบซึ่งในความงามเข้าใจภาษา และเข้าใจวรรณคดีอย่างแท้จริง

ลักษณะและประเภทของภาพพจน์

ในการแบ่งลักษณะและประเภทของภาพพจน์มีการแบ่งออกไค้หลายลักษณะ แตกต่างกันออกไป แต่อย่างไรก็ตามชนิดของภาพพจน์ทีปรากฏในวรรณคดีส่วนใหญ่มีลักษณะรวมเหมือน ๆ กัน ดังจะกล่าวดังต่อไปนี้

สิทธา พินิจภูคค และคนอื่น ๆ (2516: 167-173) กล่าวถึงลักษณะของภาพพจน์ทีจำแนกไว้เป็นสิ่งที่ทั่วโลกนิยมสืบต่อกันมาจนสามารถวางไว้เป็นแนวกำหนดไค้ ดังนี้

1. การเปรียบเทียบสิ่งทีเหมือนกัน หรืออุปมา (Simile) คือการนำสิ่งทีมีลักษณะเหมือนกันมาเปรียบเทียบกัน โดยนำสิ่งทีเคยรู้จักมาแล้วไว้เป็นสิ่งที่เชื่อมความคิดหรือเป็นการช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพสิ่งทีพูดไค้ชัดเจนแจ่มแจ้งขึ้น การเปรียบเทียบแบบนี้มักใช้คำเชื่อม "เหมือน" "ดุจ" "ราวกับ" "ปาน" "ประดุจ" "ประหนึ่ง" "ดัง" "เช่น" เป็นต้น เช่น ร้อนเหมือนไฟ เย็นเหมือนน้ำแข็ง มีคำดูจดวงศาคดวงใจ

2. การเปรียบเทียบโดยนัย หรืออุปลักษณ์ (Metaphor) มีจุดมุ่งหมาย เช่นเดียวกับอุปมาแต่ไม่ได้เปรียบเทียบโดยตรง และไม่ใช้คำเชื่อม "เหมือน กุจ กระจาลา" ถ้าจะเปรียบกับสิ่งใดก็จะนำลักษณะเด่นของสิ่งนั้นมากล่าวทันที หรือนำชื่อของสิ่งนั้นมากล่าวเช่น

"เราทั้งหลายควรรลิมตาของเรา และพิจารณากอนโคลนต่าง ๆ ซึ่งติดอยู่กับลือดดวงความเจริญของเรา..." (อัสวพาหุ: 11)

3. การเปรียบเทียบโดยใช้ความหมายตรงกันข้ามหรือปรกษ (Antithesis) บางครั้งภาษาอังกฤษใช้คำว่า Contrast คือการนำสิ่งที่ตรงกันมาเปรียบเทียบทำให้แลเห็นเด่นชัดขึ้น และทำให้มีความหมายเข้มข้นขึ้น เช่น

อยู่ปราสาทเสาศอกยอคด้วย กำแพงแก้วแล้วล้วนด้วยเรือวหนาม
มีทหารหอนเห่าเฝ้าโมงยาม คอยปราบปรามปัจจามิตรที่คิดร้าย
(ระเด่นลันได: 175)

ปราสาท ความปกตมีลักษณะสง่างาม มียอดสูงเด่น แต่ลักษณะ เสาศอกยอคด้วย เป็นสิ่งที่ตรงข้าม

4. การเปรียบเทียบโดยใช้ส่วนหนึ่งแทนทั้งหมด หรือนามนัย (Metonymy) คือการนำเอาคุณสมบัติเด่น ๆ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากล่าว แทนที่จะเอ่ยชื่อของสิ่งนั้น เช่น คามเป็นอาวุธของนักรบทุกชาติทุกภาษา ในสมัยโบราณเมื่อพูดถึงคามก็หมายถึงนักรบ และปากกาเป็นเครื่องใช้สำคัญของกวีและนักเขียน เมื่อพูดถึงปากกาก็หมายถึงนักเขียน "ปากกาคมกว่าคาม" ก็หมายความว่านักเขียนมีอำนาจยิ่งกว่านักรบ

5. การเล่นเสียงและจังหวะ (Alliteration เสียงสัมผัส) เช่น "มัดเคี้ยวคังหง่างเหงงวังเวงแวว..." เสียงสัมผัสได้แก่เสียงพยัญชนะ "ค" ในคำว่า เคี้ยวคัง เสียงพยัญชนะ "ง" ในคำ หง่างเหงง เสียงพยัญชนะ "ว" ในคำ วังเวงแวว และยังมีเสียงสระสัมผัส คัง กับ วัง และ เหงง กับ เวง

6. โวหารที่ใช้ประโยคคำถาม (Interrogation) เป็นประโยคคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ เพราะแน่ใจแล้วว่าจะได้คำตอบอย่างไร โดยที่ผู้เขียนบรรยายจนเห็นชัดเจน การใช้ประโยคคำถามเป็นการย้าให้ผู้อ่านเกิดความมั่นใจยิ่งขึ้น และเชื่อกามที่ผู้เขียนบรรยาย เช่น

"การที่รายอมหลับตาเชื่อข้อความที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ โดยมีได้พิจารณาความมุ่งหมายและความปรารถนาของผู้แต่งเสียก่อนนั้น จะไม่เป็นการคุ้มครองสิทธิปัญญาเราเองอยู่หรือ" (โคลนทิดล่อ: 25)

7. การเล่นคำ (Puns on word) คือการใช้คำเดียวกันที่มีความหมายต่างกันเพื่อทำให้อรรถาธิของการพรรณนาไพเราะน่าอ่านยิ่งขึ้น เช่น

"จากพรากจับจากจ่านรจา เหมือนจากนางสะกระวาตี
แขกเต้าจับเต้าร้างรอง เหมือนร้างห้องมาหารัศมี"

(อิเหนา: 316)

การเล่นคำ "จาก" ในคำว่า จากพราก หมายถึงนกชนิดหนึ่ง จาก 1. คือต้นจาก จาก 2. หมายถึงความห่างไกล และเล่นคำว่า "ร้าง" ในคำ เต้าร้าง หมายถึงพืชชนิดหนึ่ง ร้างหมายความว่ห่างไกล หรือไม่มี

8. การสมมุติให้มีตัวตน (Personification บุคลาธิษฐาน) คือการนำเอาสิ่งที่ไม่มีชีวิตมากล่าวถึงราวกับมีชีวิต หรือการนำเอาสัตว์มากล่าวถึงเหมือนบุคคลที่เข้าใจกันได้ เป็นการเขียนที่มุ่งหมายจะสร้างเรื่องราวธรรมดาให้น่าสนใจมีชีวิตชีวา เช่น

"ลำควนเอ๋ยจะควนไปก่อนแล้ว จะโรยร้างทางสิ้นกลิ่นมาลี ที่มกลิ่นก็จะวายหายหอม ที่มดอกก็จะวายระคายครบ	เกศแก้วพิภุลย์สุนดี จำปีเอ๋ยก็ปีจะมาพบ จะพลอยศรอมเหือดสิ้นกลิ่นตรลบ จะเหี่ยวแห้งเซาชบสลบไป"
--	--

(ขุนช้างขุนแผน: 433)

9. การกล่าวเกินความจริง (Hyperbole อธิพจน์) มักจะกล่าวถึงอารมณ์และความรู้สึกเท่านั้น ไม่ใช่ในการรายงานตามข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์ตามปกติสามัญ เช่น "เรียมรำนน้ำเนตรถล่ม ถึงพรหม" หมายความว่าร้องไห้มาก "แห่งจนเป็นผง" หมายความว่า แห่งมาก

10. การเลียนเสียงธรรมชาติ (Onomatopoeia) คือการนำเสียงที่ได้ยินตามธรรมชาติมาใช้บรรยายให้เกิดมโนภาพเพื่อให้ไพเราะน่าฟังขึ้น เช่น

"บัคเคี้ยวคังหังหังเว้งเว้งแว่ว สะคุ้งแล้วเหลียวและชะเง้อท่า
เห็นโยคีรุ่งพุ่งออกมา ประคองพารันไปจนบนบรพศ"

(พระอภัยมณี: 391)

11. การลดความหมายของคำ (Euphonisme) เป็นวิธีการสร้างความอ่อนโยนละมุนละไมในที่ที่หยามกระด้างบรรเทาความน่าเกลียด โหดร้าย ลดความรุนแรงหยามช้ำกัซหะ บางครั้งจำกัดพูดถึงความรู้สึกที่รุนแรงและถ้อยคำที่หยามคายก็หันมาใช้วิธีลดความหมายของคำ เช่น ใช้ว่า สตรีสูงอายุ แทน หญิงแก่ ฉันทน์ไม่คอยชอบเขา แทน ฉันทน์เกลียดเขา

12. การเล่าเรื่องสมมุติ (Allegory นิทานเปรียบเทียบ) เป็นการพูดอ้อมค้อมชนิดหนึ่งโดยการยกนิทานมาเปรียบเทียบ เช่นนิทานชาดกต่าง ๆ

วิภา กงกะนันทน์ (2523: 42-60) รวบรวมโวหารที่ใช้ในวรรณคดีจัดเป็นประเภทได้ 13 ประเภทคือ

1. Metaphor เป็นโวหารที่เปรียบเทียบของสองสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องนำมาเปรียบเทียบกันว่าเป็นสิ่งเดียวกันหรือเท่ากันทุกประการ โดยการใช้คำว่า "เป็น" "คือ" ฯลฯ ในการเปรียบเทียบ เช่น

"แม่บ้านก็อย่างนั้นคือให้ใจดีเป็นแก้วถ้าไม่มีอำนาจให้คนไข้กัวก็อย่า
หวังเลยว่าคนไข้จะรัก" (ผู้ดี: 19)

2. Simile เป็นโวหารเปรียบเทียบของสองสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องนำมาเปรียบเทียบกันว่าเหมือนกัน คำที่ผู้ใช้โวหารประเภทนี้ใช้ในการเปรียบเทียบคือคำว่า เหมือน คล้าย กุจ กูรวาว กล ประหนึ่ง เพียง คั้ง เจก ฯลฯ เช่น

ตาเหมือนตามฤคมาศ	ทิศิ้วพระลอราช	
ประคองแก้วเกาทัณฑ์	กงนา	(พระลอ: 6)

3. Synecdoche (สมพจน์) คือการกล่าวส่วนใดส่วนหนึ่งของส่วนทั้งหมดเพียงบางส่วน แต่ให้ความหมายคลุมหมกทุกส่วน เช่น

"กูจะไม่นั่งงอมืองอเท้าอย่างไรหากคนไม่มีเงาบางคนเป็นอันขาด"

(ไฉนแดง: 317)

4. Metonymy (นามนัย) การใช้โวหารแบบนี้คือ การเอ่ยถึงสิ่งหนึ่งแต่มีความหมายอย่างอื่น มีวิธีการใช้หลายวิธี ได้แก่

4.1 เอ่ยชื่อคนแต่หมายถึงผลงานของเขา

4.2 เอ่ยชื่อสถานที่แต่หมายถึงคนที่อยู่ที่นั่น

5. Oxymoron (ปฏิภาวะ) คือการนำคำที่มีความหมายตรงกันข้ามหรือค้านกันมารวมกันเพื่อให้เกิดคำซึ่งมีความหมายใหม่ เช่น ความหมายที่ให้ความรู้สึกขัดแย้งบ้าง หรือเพิ่มความหมายให้แก่ความหมายของคำแรก เช่น

น้อย + มาก = น้อยมาก (แปลว่าน้อยเหลือเกิน)

หลับตา + เห็น = หลับตาเห็น (แปลว่าจินตนาการ)

6. Paradox (ปฏิกษพจน์) คือข้อความที่มีความหมายขัดกัน ไม่ว่าผู้ใช้จะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม เป็นข้อความที่กล่าวถึงสิ่งที่แปลกแต่จริง หรือไม่น่าเป็นไปได้แต่เป็นไปได้แล้ว เช่นตอนที่พระรามช้ายักษ์กุมพล กวีบรรยายว่า

"มีความเมตตากากรุณัก จึงชักพธมาสตรชุกร

ผาดแผลงควยกำดั่งฤทธิรอน อัมพรมีคมนอนชกาลา

๗ ๔ คำ ๗ เรข

ศิลป์ชัยทองกายกุมพล

วายชนม์สิ้นชีพสังขาร"

(รามเกียรติ์: 11)

7. Synesthesia (อาวัศพากษ์) คือการใช้คำแทนผลของสัมผัสที่ผิดไปจากธรรมดา เช่น รสเป็นผลของสัมผัสด้วยลิ้น กลิ่นเป็นผลของสัมผัสด้วยจมูก การใช้โวหารแบบนี้จะใช้ข้อความเช่น "รสของความสุข" โดยปกติความสุขเป็นผลของสัมผัสด้วยใจ

8. Hyperbole (อติพจน์) คือการพูดเกินความจริงเพื่อเน้นความรู้สึก มีใช้เพื่อหลอกลวง เช่น

ตราบขุนศิริขันธ์	ขาดสลาย แลแม่
รักภัยทรายหาย	หกฟ้า
สุริยจันทร์ขจราย	จากโลก ไปฤา
ไฟแลนล้างสีหล้า	หอนล้างอาลัย

(นิราศนรินทร์: 71)

9. Overstatement (อติพจน์) การใช้โวหารแบบนี้คือ การพูดหรือเขียนประหนึ่งโอ้อวดโดยมีเจตนาจะใหญ่อานหรือผู้ฟังรู้สึกขื่น ต่างจากอติพจน์ที่เจตนาคืออติพจน์มุ่งเน้นความรู้สึกจริงจัง เช่น

เมื่อนั้น	ลันไคยมเยาะหัวเราะระภา
เราไม่เกรงกลัวอิทธิฤทธิ์	ท้าวประคองจะมาทำไมใคร
พิถีพิถันศักดิ์กาหลาหาญ	แต่ชาวสารเต็มกระบุงยังพอไหว
ปลาแห้งพีเอาเข้าเผาไฟ	ประเดี้ยวใจเคี้ยวเล่นออกเป็นจุน

(ระเคนลันไค: 204)

10. Allusion (ปฏิรูปพจน์) เป็นการใช้ข้อความที่ดัดแปลงมาจากข้อความอันเป็นที่รู้จักกันคืออยู่แล้ว เช่น วาตะของนักปราชญ์ กวี หรือสุภาษิตคำพังเพย หรือผลงานของผู้อื่น เช่น

กำสรวลศรีปราชญ์พร้อง	เพรงกาล
จากจุฬาลักษณ์ลาญ	สวาทแล้ว
ทวาทศมาสสาร	สามเพนษ ติวิธแธ
ยกหักกลางเกศแก้ว	กิ่งร้อยทรวงเรียม

(นิราศนรินทร์: 67)

11. Personification (บุคลาธิษฐาน) เป็นการให้ภาษาในลักษณะที่ทำให้สรรพสิ่งทั้งหลายที่ไม่ใช่คน เป็นคนโดยให้สรรพสิ่งเหล่านั้นแสดงออกปฏิกิริยาต่าง ๆ ราวกับเป็นคนเช่นพูดได้ ร้องไห้ได้ รู้สึกได้ หรือกำหนดบทบาทและฐานะให้สรรพสิ่งเหล่านั้นทั้งรูปธรรมและนามธรรมจนอุปประหนึ่งว่าเป็นคน เช่น เรียกข้าว

ในคำว่า "แม่โพสพ" เรียกความตายว่า "พระยามัจจุราช" หรือ "พระยม" ในบทประพันธ์ เช่น

"อันมรณธรรมมิได้มีความละอาย ย่อมทำลายชีพแห่งสัตว์ทั้งสิ้นเป็นอาจิณ
ธรรมดา..." (ปฐมสมโพธิกถา: 374)

12. Analogy (อุทาหรณ์) เป็นวิธีการเปรียบเทียบเรื่องราว เหตุการณ์ หรือความคิดสองอย่างที่ไม่จำเป็นต้องเปรียบเทียบว่าคล้ายกัน โดยการยกข้อความที่เชื่อว่า ง่ายแก่การเข้าใจ เปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้เขียนหรือผู้พูดต้องการจะอธิบาย คุณคล้ายวิธีใช้ Simile ความแตกต่างอยู่ที่ว่า Simile เป็นการเปรียบเทียบด้วยคำในขณะ ที่อุทาหรณ์เป็นการเปรียบเทียบข้อความ เช่น

"อันว่านกเขาไฟซึ่งมีเสียงไพเราะอ่อนหวานยืนชั้พด้วยแสงจันทร์จันใด
ข้าพเจ้ายืนชั้พต่อมาได้ด้วยแสงแห่งดวงหน้านางจันนั้น" (กามนิท: 33)

13. Rhetorical Question (ปฏิปจฉา) เป็นศิลปะของการใช้คำถามคือ เป็นคำถามที่มีได้ห้วงคำตอบ ผู้ถามมีเจตนาเรียกร้องความสนใจมากกว่าต้องการคำตอบ แต่หากมีคำตอบนั้นก็มักจะเป็นคำตอบปฏิเสธ เช่น

"เห็นแก้วแวววับที่จับจิต ไยไม่คิดอาจ เอ้อมให้ถึงที่
เมื่อไม่เอ้อมจะได้อย่างไร อันมณีดาจะโลด ไปถึงมือ

(ท้าวแสนปม: 445)

เชมอร- ชิตตะโสภณ (2529: 19-21) กล่าวถึงวิธีเสนอภาพพจน์ซึ่งมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับของ สัทธา พิณจุกกล และวิภา กงกะนันท์ ดังนี้

1. บุคคลาธิษฐาน (Personification) การเปรียบเทียบโดยนำความรู้สึกนึกคิดของบุคคลหรือสิ่งมีชีวิตไปให้แก่นามธรรมและสิ่งไม่มีชีวิต รวมทั้งให้สิ่งที่มีโชมมนุษย์แสดงอาการหรือความรู้สึกนึกคิดเช่นมนุษย์

2. อุปมา (Simile) เป็นการเปรียบเทียบของสองสิ่งโดยใช้คำว่าเหมือน เช่น ดั่ง ราว ป่าน ดูเหมือน ราวกับ คล้ายกับว่า

3. อุปลักษณ์ (Metaphor) เป็นการเปรียบเทียบของสองสิ่งว่าเป็นสิ่งเดียวกันใช้คำว่า คือ เป็น

4. อุทาหรณ์ (Analogy) ยกข้อความที่ง่ายแก่การเข้าใจ เช่น สุภาษิต คำพังเพย นิทานมาเทียบกับสิ่งที่ต้องการเสนอ
5. อติพจน์ (Hyperbole) กล่าวเกินจริงเพื่อเน้นความรู้สึก
6. ปรณามนัย (Metonymy) เป็นการเรียกชื่ออย่างหนึ่งแต่ใช้ชื่อสิ่งหนึ่งแทน เช่น "เขารักเก้าอี้ยิ่งกว่าเกียรติยศ"
7. ปรภาคนามนัย หรือ สมพจนัย (Synecdoche) โวหารที่นำเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของจำนวนเต็มมากล่าวแทนทั้งหมด เช่น "หมู่บ้านนี้มีลิบหลังคา"
8. ปุจฉา หรือ โวหารชวนคิด (Rhetoric Question) ใช้ประโยคคำถามทำหน้าที่บอกเล่าแทนการต้องการคำตอบเพื่อเน้นการเรียกร้องความสนใจหรือกระตุ้นให้คิด
9. การเปรียบเทียบ (Contrast) เป็นการเปรียบเทียบที่ตรงกันข้าม
10. โวหารเลียนแบบ (Allusion) อ้างถึงบุคคลหรือเหตุการณ์หรือพฤติกรรม หรือข้อความที่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย เพื่อเปรียบกับพฤติกรรมบางประการหรือตัวผู้เขียน
11. อวตัพภกย (Synesthesia) เป็นการเรียกผลของกรสัมผัสที่ผิดไปจากธรรมดา
12. พาราด็อกซ์ (Paradox) คำหรือกลุ่มคำที่มีความหมายที่แสดงลักษณะตรงกันข้ามได้ ใช้คำน้อยแต่ให้ความรู้สึกเข้มชวนคิด เช่น "เธอตายเพื่อจะปลุกให้คนตื่น"

เจือ สตะเวทิน (2518: 115-139) อธิบายถึงชนิดของภาพพจน์โดยใช้คำว่า "วาโทบาย" สรุปได้ดังนี้

1. วาโทบายประเภทยึดเอาความเหมือนกัน ได้แก่

- 1.1 เปรียบเหมือน ภาษาบาลี เรียกอุปมา (Simile) คือการเปรียบเทียบอะไรว่าเหมือนอะไรซึ่งมักจะเชื่อมความเปรียบด้วยคำว่า เฉก กุฉกักราวกับ ฯลฯ เช่น เขาวิ่งเหมือนลมพัด เขาคูฉกักลือ

1.2 เปรียบเป็น ภาษาวาลีเรียก อุปลักษณ์ หรือรูปกะ (Metaphor) คือการเปรียบเทียบโดยตรง ใช้กริยาเป็น คือ เช่น กลิกรเป็นกระดูกสันหลังของประเทศ

1.3 บุคลาธิษฐาน (Personification) คือ การสมมุติสิ่งไม่มีชีวิตให้มีชีวิตขึ้น เช่น ลมกระซิบเบา ๆ

1.4 อาลปนะ (Apostrophe) คือ การเรียกสิ่งที่ไม่มีชีวิตประหนึ่งเรียกบุคคล เช่น ความตายเอ๋ย เจ้าช่างมีอำนาจจริง ๆ

1.5 เรื่องเทียบ ภาษาล้านสกฤตเรียกว่า อุปมิตี (Allegory) คือการเปรียบเทียบโดยยกเรื่องขึ้นแสดง ได้แก่ชาดกต่าง ๆ

2. วาโยบายประเภทยึดเอาความต่างกันหรือตรงกันข้าม

2.1 การใช้คำตรงกันข้าม ภาษาล้านสกฤตเรียก ปรพาทณ์ หรือ วยติเรก คือการใช้คำตรงกันข้ามเปรียบกันเพื่อให้เห็นความแตกต่างโดยหวังผลชัด ในภาษาไทยมีมากเช่นที่เปรียบเป็นคู่ ๆ ได้แก่ นกยูง หรือ หงส์ - กา แก้ว - ลูกปัด พระจันทร์ - หิ่งห้อย บัณฑิต - พาล

2.2 ปรวิจนะ (Epigram) คือ คำพูดคมขำที่เทียบให้เห็นต่างกันในรูปคำและความหมาย มุ่งให้เห็นผลในการเปรียบเทียบแจ้งชัด เช่น เราสู้บางสิ่ง จากทุกสิ่งและรู้ทุกสิ่งจากบางสิ่ง เด็กเป็นพ่อของผู้ใหญ่

2.3 การเล่นคำ (Pun หรือ Paronomasia) คือ การใช้คำคำเดียวกัน หรือเสียงเดียวกันในความหมายแตกต่างกัน โดยหวังผลให้เกิดอารมณ์ขัน หรือให้เห็นความคิดสุชุม เช่น

2.3.1 ประเภทเล่นเสียงเดียวกัน
ไม่โรกเหมือนโรครั่ว รุมกาม

(ลิลิตตะเลงพ่าย: 43)

2.3.2 การเล่นคำโดยวิธีเปลี่ยนที่ตั้งของคำหรือเปลี่ยนความหมาย ทำให้ความหมายคมขำขึ้นกว่าการพูดตรง ๆ เช่น เขาหนอดควยความอดทน

2.4 ปฏิพจน์ (Antithesis) คือ การเอาสิ่งหนึ่งไปค้ำกับอีกสิ่งหนึ่ง หรือการใช้นัยตรงกันข้ามเป็นความค้ำกัน เช่น คบคนพาลพาลพาไปหาผิด คบบัณฑิตบัณฑิตพาไปหาผล พุดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง

2.5 วิภาษณ์ (Oxymoron) เป็นวาโยบายรวมคำหรือวลีที่มีความหมายตรงกันข้ามไว้ด้วยกัน เช่น คนบาปใจบุญ เศรษฐีที่ยากจน มือถือสากปากถือศีล

3. วาโยบายยึกการประสมประสาน

3.1 การเปลี่ยนชื่อหรือแทนชื่อ (Metonymy) คือ การเรียกสิ่งใหม่ โดยอาศัยสัญลักษณ์ของสิ่งนั้นแทน เช่น มงกุฎแทนพระมหากษัตริย์ คามแทนกำลังทหาร วิธีใช้เครื่องหมายแทนสิ่งที่ต้องการกล่าวมีหลายวิธี เช่น

3.1.1 ใช้เครื่องหมายแทนสิ่งที่ต้องการกล่าว เช่น หมีกำลัง อาละวาด หมี่ หมายถึง รัสเซีย

3.1.2 ใช้เครื่องหมายแทนบุคคล เช่น ปากกามีอำนาจกว่า คาม ปากกา หมายถึงนักเขียน คามหมายถึง ผู้ถือคามคือทหาร

3.1.3 ใช้ชองภายนอกแทนชองใ้ภายใน เช่น ถ้ำห่างซวด เฝี้ยบ้างก็จะคี ซวด หมายถึง เหล้าในซวด

3.1.4 ใช้สามานยนามแทนสามานยนาม เช่น ศาสีศาสาย์ง ไม่เข้าใจ ศาสีศาสา หมายถึง ชาวชนบท

3.2 การเลียงคำ (Synecdoche) คือ ความเข้าใจสิ่งหนึ่งพร้อม ๆ กันกับอีกสิ่งหนึ่ง ได้แก่

3.2.1 เข้าใจส่วนย่อยจากส่วนใหญ่ เช่น เขาอาศัยชายคานันอยู่ ชายคา หมายถึงบ้าน

3.2.2 เข้าใจส่วนใหญ่จากส่วนย่อย เช่น โลกไม่ปรานีเรา เราเลย

4. วาโยบายยึกการจักความ

4.1 อุกทาน (Exclamation) เพื่อทำให้คำ หรือประโยคมีน้ำหนัก เช่น ชะ ชะ อวดดีไม่ได้

4.2 ปูจนา หรือ คำถามเชิงวาทศิลป์ (Rhetorical Question) เป็น คำถามให้คิด ไม่ต้องการคำตอบ เช่น ชาตินไทยไม่รักความเป็นไทยไค้หรือ

4.3 การซ้ำความ (Repetition หรือ Tautology หรือ Pleonasm) ภาษาสันสกฤตเรียก ยมก คือย้ำความคิดเดียวกันด้วยคำต่าง ๆ กัน เช่น ซ้ำมา ซ้ำเห็น ซ้ำรู้ เขาสะละกำลังกาย กำลังทรัพย์ และกำลังปัญญาเพื่อ รัยชนะ

4.4 การกลับความ (Inversion) คือ กลับจากระเบียบธรรมดา เพื่อเน้นคำหรือวลี เช่น งามแสงเคื่อนมาเยือนสงหล้า

4.5 การเล่นสัมผัสอักษร (Alliteration) ภาษาสันสกฤตเรียก อนุปราส เป็นการใส่สัมผัสอักษรล้วน ๆ เช่น นกน้อยนอนแนบน้าในนา

4.6 การเล่นเสียง (Onomatopoeia) คือ การเอาเสียงธรรมชาติเข้าประกอบความ เช่น เหมียว เหมียว (เสียงแมว) โสก โสก (เสียงเสือ)

4.7 บันไดคำ (Climax) คือ การจัดความคิดเป็นขั้น ๆ เหมือน บันได เพื่อให้เกิดความเข้ม เช่น พระจันทร์ พระอาทิตย์ สมอพรหมณ์ และฝั่งทะเลต่างก็มีกำลัง แต่สตรีมีกำลังยิ่งกว่า (พุทธศาสนสุภาษิต)

5. วาโยบายประเภทเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ได้แก่

5.1 อติพจน์ (Hyperbole) คือการพูดเกินจริงแต่ไม่เจตนา จะมุสา พูดเพียงพิน้ำหนัก เช่น ขอให้อายุยืนหมื่นปี เสียงเท่าฟ้าหน้าเทากลาง

5.2 การเคลือบคำ (Euphemism) คือใช้คำงามต่อสิ่งที่ไม่งาม มีลักษณะคล้ายยาขมแต่เอาน้ำตาลมาเคลือบให้หวาน เช่น ส้วมเรียกให้เพราะว่าสุขา โรคน้ำเรียกให้เพราะว่าโรคประสาท

5.3 การพูดปฏิเสธเพื่อรับรอง (Litotes) คือ คำพูดด้วยความ เห็นใจ โดยปฏิเสธว่าสิ่งตรงข้ามเป็นเรื่องจริง เช่น นั้นไม่ใช่อาหารเลยสำหรับ ราคา 3 บาท

5.4 การพูดประชด คือ พูดตรงข้ามกับใจจริง เป็นการชมเพื่อติ
ได้แก่

5.4.1 แดกดัน (Irony) คือ พูดตรงข้ามกับสิ่งที่
จริง เป็นการชมเพื่อติ คือกล่าวตรงข้ามกับความจริงตามตัวอักษร เช่น ประชาธิปไตย
ของเราก้าวหน้าเหลือเกิน

5.4.2 เย้ยหยัน หรือ เหน็บแนม เป็นการพูดให้เห็นว่าเลว
ด้วยคำไพเราะ เช่น เหตุที่มีการคอร์รัปชันในหมู่ข้าราชการก็เพราะข้าราชการมีเกียรติ
เหตุที่คนไทยเป็นเศรษฐกิจมากก็เพราะมีการออกสลากกินแบ่งบ่อย ๆ

5.5 การขัดความ (Paradox) คือ คำกล่าวที่ดูเหมือนจะค้าน
แต่เมื่อคิดโดยตลอดจะพบว่าไม่มีความคิดตรงกันข้ามกัน เช่น ยิ่งศึกษา ยิ่งตรวจสอบ
ยิ่งรู้น้อย

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2522: 127-132) กล่าวถึงการสร้างภาพพจน์
ว่ามีอยู่หลายประเภทซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับประเภทของภาพพจน์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น
และมีส่วนที่แตกต่างกันออกไป สรุปได้ดังนี้ คือ

1. การเปรียบเทียบหรืออุปมาอุปไมย ได้แก่

1.1 เปรียบสิ่งหนึ่งว่าเหมือนอีกสิ่งหนึ่ง มีคำแสดงความหมายว่า
เหมือนคำใดคำหนึ่งปรากฏอยู่ (Simile) เช่น

ตามเหมือนตามฤๅษี พิศัยพระลอราช
ประจักษ์แก้วเกาทัณฑ์ กงนา (ลิลิตพระลอ: 6)

1.2 เปรียบสิ่งหนึ่งว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่ง คำที่แสดงว่าเหมือนนั้นไม่ปรากฏ
อยู่เป็นการเปรียบเทียบโดยตรงว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง (Metaphor) เช่น

ใบเขียวฉลิมคือมรกตพระพราย น้ำใสคือแสงสายพิรุณ
(สมุทรโฆษคำฉันท์: 127)

2. บุคลาธิษฐาน (Personification) เป็นการสมมุติให้มีกิริยา
อาการเหมือนมนุษย์ ได้แก่

2.1 สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ใช่คนแต่ทำกิจกรรมเหมือนหนึ่งเป็นคน เช่น
ฝูงหลายท่อนนอนร้องไห้ทรายป่า

2.2 สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ใช่คนหรือไม่มีตัวตนสมมุติขึ้นเป็นคน ทำกิจวิ
อาการอย่างคนและยังมีเนื้อเรื่องเล่าประกอบด้วย (Allegory) เช่น การสมมุติ
กิเลสสามชั้นเป็นพระยามารมีแสนพันแสนมาจัญพระพุทธรเจ้า ๆ ทรงใช้ความหนักแน่น
มั่นคงในพระทัยเป็นเครื่องต่อสู้ ความหนักแน่นไม่หวั่นไหวสมมุติเป็นแม่พระธรณีซึ่งทรง
บีบมวยผมให้หน้า (ความเยือกเย็น) ทวมพระยมมารจนต้องพ่ายแพ้ไป

3. สัญลักษณ์-สิ่งแทน (Symbol) เป็นการใช้อย่างหนึ่งแทนอีกสิ่งหนึ่ง
สัญลักษณ์อาจเป็นคำ ๆ เดียว เป็นข้อความ เป็นเรื่องเฉพาะตอน หรืออาจเป็นเรื่อง
ทั้งเรื่องก็ได้ เช่น อันมือไกวเปลไซร์แต่ไรมา คือหัตถ์ดาครองพิภพจบสากล
คำมือไกวเปล เป็นสัญลักษณ์แทนแม่

4. การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนาน (Paradox) เช่น ไม้งาม
กระรอกเจาะ ความเรารอนในก้อนน้ำแข็ง

5. การกล่าวเกินจริง (Hyperbole) โดยมีความมุ่งหมายให้กระทบ
อารมณ์ ไม่ได้เพ่งเล็งถึงข้อเท็จจริง เช่น สำนวนพรรณนาความเศร้าโศกที่พระลอ
สิ้นพระชนม์ว่า "แลแห่งใดเห็นน้ำ ขอมน้ำตาคน" (ลิลิตพระลอ: 144)

6. การกล่าวน้อยคำแต่กินใจความกว้างขวาง (Understatement)
เป็นความพยายามสื่อสารอันลึกซึ้ง ถ้าอธิบายถอดความก็จะได้ความหมายกว้างไกลกว่า
ถ้อยคำที่กล่าวแต่เพียงสั้น ๆ แต่เข้มข้น บทชมโคมพระลอว่า

"โคมบาทพิตรเปลือง ใจโลก" (ลิลิตพระลอ: 6)

7. การกล่าวเย้ยกล่าวประชด (Irony หรือ Sarcasm) เริ่มตั้งแต่
ขั้นต้นด้วยการประชดประชัน เยาะ ไปจนถึงแค้น และเหยียดหยามเป็นขั้นสูงสุด
แต่การกล่าวจะไม่กล่าวตรง ๆ แต่จะพูดให้ผู้ฟังเข้าใจเอาเอง เช่น เมื่อประโคมสุหร
รำพันกับอิเหนา ว่า

จึงมีพจนารถสาวนีย์	สงครามครั้งนี้ไม่ควรเป็น
เพราะลูกเจ้ากรรมทำแค้นชด	จนวิบัติบ้านเมืองได้เคืองเข็ญ
ทั้งทุกข์ทั้งอายุไม่วายเว้น	เลือดตาจะกระเด็นอยู่เป็นนิจ
มันช่างอาภัพอัปลักษณ์	ไม่ได้ฟังพ่่านักแค้นสัหนัก
ให้ฆ่าเสียวงศ์สาธุราถพิช	เจ็บช้ำน้ำจืดเป็นพันไป
นี้หากว่ามีนัคดา	ได้เป็นที่พึ่งพาอาศัย
สังหารศักรูฏเวียงชัย	ภักดีมีใจช่วยเจ็บแค้น
จึงมิได้เป็นเมืองขึ้นเขา	บุญคุณของเจ้าเป็นเหลือแสน
ไม่มีของทองใจจะทอแบน	ถ้าแมนบุษบาธิดาเรา
ยังมีได้ให้แกจกรา	จะยกให้เป็นข้าของเจ้า
นี้กว่าวิบากกรรมทำเนา	ลูกคนหนึ่งเราไม่เสียตาย

(อิเหนา: 354-355)

การกล่าวนี้มีลักษณะประชดประชันอย่างน้อยพระทัยที่อิเหนาปฏิเสธการอภิเษกกับบุษบาจนมีเรื่องวุ่นวายภายหลัง

8. การกล่าวเท็จความ (Allusion) เป็นการกล่าวอ้างถึงบุคคลสถานที่ เหตุการณ์ที่สำคัญเป็นที่รู้จักกันดีทั่วไปยกมาประกอบข้อความเมื่อเอ่ยขึ้นมาก็เป็นที่รู้จักและเข้าใจทันที เช่น ตอนที่นางพิมกับนางลาวทองทะเลาะกัน ชุนแผนห้ามนางพิมจึงทะเลาะกับชุนแผนแล้วพูดตัดขาดว่า

ขาดเค็ดเสร็จกันในวันนี้	ไม่มีอาลัยเท่าปลายก้อย
ถึงพระอินทร์ลงมาว่าก็อย่าคอย	ที่วันทองนั้นจะถอยมาคืนดี

(ชุนชางชุนแผน: 308)

ในต่างประเทศวรรณคดีส่วนใหญ่ก็มีลักษณะของภาพพจน์ไม่แตกต่างกับวรรณคดีไทย โดยเฉพาะกรีกและโรมันโบราณเป็นผู้จำแนกภาพพจน์ออกเป็นประเภทต่าง ๆ ซึ่งภาพพจน์เหล่านี้มีมานานแล้วแต่ยังใช้แพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่

1. Allegory คือการเปรียบเทียบโดยยกเอาเหตุการณ์หรือเรื่องราว เช่นชาคกต่าง ๆ มาเปรียบกับเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน

2. Alliteration คือการซ้ำคำหรือซ้ำเสียงเพื่อให้เกิดความไพเราะ
3. Allusion คือการกล่าวอ้างถึงเหตุผล สถานที่ หรือเหตุการณ์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักมาแล้วเพื่อให้ง่ายแก่การเข้าใจ
4. Anticlimax คือวิธีการที่ผู้เขียนนำความคิดผู้อ่านให้เป็นตามลำดับขั้น จนกระทั่งถึงความสำคัญสูงสุด แต่กลับหักมุมความคิดให้ต่ำลงอย่างทันทีทันใดซึ่งจะก่อให้เกิดความขบขัน
5. Antithesis คือการนำคำที่ตรงกันข้ามมาคู่เคียงกัน เพื่อเน้นข้อความให้หนักแน่นขึ้น
6. Apostrophe คือการพูดกับบุคคลหรือวัตถุที่ถูกกำหนดให้มีอาการอย่างคน โดยที่วัตถุหรือบุคคลนั้นไม่ปรากฏอยู่ที่นั่น
7. Assonance คือการซ้ำเสียงสระที่เหมือนกัน
8. Climax คือการนำหรือลำดับความคิดเป็นไปตามลำดับขั้นจนถึงจุดสูงสุด
9. Conceit คือการเปรียบเทียบที่คล้ายกับแบบ Simile และ Metaphor แต่ใช้คำที่ประณีตบรรจงที่ดูจะเพี้ยนหรือห่างไกลความเป็นจริงมากกว่า
10. Euphemism คือการใช้คำให้เบาลงหรือมีความไพเราะขึ้น
11. Exclamation คือการแสดงความรู้สึกของอารมณ์ทันทีทันใดโดยมากมักใช้คำอุทานหรือใช้ในรูปแบบของคำถาม
12. Hyperbole คือการพูดเกินจริงอย่างจงใจ
13. Interrogation หรือ Rhetorical Question การใช้ประโยคคำถามแต่ไม่มุ่งหวังคำตอบ
14. Irony คือการใช้คำที่มีความหมายในเชิงเยาะเย้ย แดกดัน ประชดประชัน
15. Litotes หรือ Understatement คือการใช้ภาษาซึ่งไม่ใช้ในภาษาสามัญ เพื่อให้เกิดความหมายลึกซึ้งกินใจ

16. Metaphor คือการเปรียบเทียบโดยนัย มักจะมีคำว่า เป็น คือ เชื่อมในประโยค

17. Metonymy คือการใช้คำแทนคำอื่นซึ่งมีความหมายสัมพันธ์กับคำนั้น

18. Onomatopoeia คือการใช้คำเลียนเสียงคำอื่น ๆ

19. Personification คือการให้สิ่งที่ไม่มีชีวิต สัตว์ ความคิดทางนามธรรม มีคุณสมบัติ หรือการกระทำเหมือนคน

20. Synecdoche คือการใช้ส่วนย่อยของบุคคลหรือวัตถุแทนส่วนใหญ่ หรือการกล่าวเพียงส่วนหนึ่งแทนทั้งหมด (New Standard Encyclopedia 1969: 94-95)

จอห์น อี จอร์แดน (John E. Jordan 1965: 200-208) กล่าวถึงการสร้างภาษาภาพโดยแบ่งออกเป็นภาพของความรู้สึก และภาพของเสียง ซึ่งใช้กลวิธีสร้างภาพดังนี้

1. การใช้ความเปรียบเหมือนกัน ได้แก่การใช้ภาพพจน์แบบอุปมา (Simile) อุปลักษณ์ (Metaphor) ปฏิรูปพจน์ (Allusion)
2. การใช้คำที่มีความสัมพันธ์กัน ได้แก่การใช้ภาพพจน์แบบนามนัย (Metonymy) และสมพจน์ (Synecdoche)
3. การใช้คำกล่าวเกินจริง (Hyperbole) การใช้คำที่มีระสความ (Understatement) และการกล่าวประชดประชัน (Irony)
4. การใช้คำที่มีเสียง ได้แก่การเล่นเสียงและจังหวะ (Alliteration) การเลียนเสียงธรรมชาติ (Onomatopoeia)

จะเห็นได้ว่าในการแบ่งประเภทหรือลักษณะภาพพจน์ของนักจรรยาวิธีแต่ละท่าน มีทั้งความเหมือนกันและแตกต่างกันออกไป แต่ส่วนใหญ่มักจะกล่าวถึงภาพพจน์ที่ปรากฏมากในวรรณคดีไทย ได้แก่ภาพพจน์แบบอุปมา อุปลักษณ์ สัญลักษณ์ บุคลาธิษฐาน เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะแบ่งให้แน่ชัดลงไปว่าความสมบูรณ์

และถูกต้องในการแบ่งลักษณะภาพพจน์เป็นอย่างไร แต่จากการอ่านและรวบรวม
ลักษณะภาพพจน์ที่ปรากฏทั้งของไทยและต่างประเทศสามารถสรุปลักษณะภาพพจน์ได้
ออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. ภาพพจน์ที่เกี่ยวกับความเปรียบ ภาพพจน์เหล่านี้มักจะใช้เพื่อเปรียบเทียบกัน โดยนำสิ่งที่เหมือนกันมาเปรียบเทียบกัน หรือนำสิ่งที่ต่างกันมาเปรียบเทียบกันได้ ภาพพจน์ประเภทนี้ ได้แก่ อุปมา (Simile) อุปลักษณะ (Metaphor) ปรตักษ (Antithesis) อุทาหรณ์ (Analogy) ปฏิรูปพจน์ (Allusion)
2. ภาพพจน์ที่เกี่ยวกับการแทนค่า โดยโยงความคิดจากสิ่งหนึ่งไปสู่อีกสิ่งหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กัน ภาพพจน์ประเภทนี้ ได้แก่ นามนัย (Metonymy) สัญลักษณ์ (Symbol) สมพจน์ (Synecdoche)
3. ภาพพจน์ที่เกี่ยวกับการกล่าวคำในลักษณะกล่าวสมมุติเหตุการณ สภาวะอารมณ์ และความรู้สึกนึกคิด ภาพพจน์ประเภทนี้ ได้แก่ การกล่าวประชดประชัน (Irony) อติพจน์ (Hyperbole) ปฏิพจน์ (Rhetoric Question) บุคคลาธิษฐาน (Personification) อุทาน (Exclamation)
4. ภาพพจน์ที่เกี่ยวกับเสียงของถ้อยคำ เป็นการใช้เสียงของถ้อยคำทำให้เกิดภาพพจน์ ได้แก่ การเล่นเสียงและจังหวะ (Alliteration) การเล่นคำ (Puns on word) การเลียนเสียงธรรมชาติ (Onometopoeia) และการใช้คำซ้ำ (Reduplication)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

ดวงมน ปริบูรณ์ (2516: 196-199) ศึกษาเรื่อง "ความงามในทวาทศมาส" โดยศึกษาในเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบในแง่ความงาม การวิจัยนี้อาศัยหลักการวิจารณ์ของ ไอ. เอ. ริชาร์ดส์ โดยศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทั่วไป แก่นเรื่องย่อย ท่วงท่าการแสดงออก ภาพพจน์และสัญลักษณ์ การใช้ถ้อยคำ ผลการวิจัยปรากฏว่าลักษณะทั่วไปเป็นนิราศคือแสดงความทุกข์ในการพลัดพรากจากรัก แต่ที่แปลกออกไปคือในทวาทศมาสไม่มีการเดินทาง แก่นเรื่องย่อยคือความผูกพันของ

มนุษย์ต่อธรรมชาติ ทำให้เห็นความอ้างว้างว่าเหวในชีวิตมนุษย์ ความสำนึกในอำนาจอันยิ่งใหญ่ของธรรมชาติว่าอาจบันดาลร้ายได้แก่ชีวิตมนุษย์ ท่วงทำนองการแสดงออก มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับแก่นเรื่องย่อย คือแสดงถึงอิทธิพลของกวีและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อกันพร้อม ๆ กับที่แสดงความแยกตัวของกวีจากสิ่งแวดล้อมด้วย นอกจากนี้ท่วงทำนองการแสดงออกยังทำให้จินตนาการและภาพพจน์ตามแนวอุดมคตินิยมสอดคล้องกับจินตนาการและภาพพจน์จากอารมณ์สะเทือนใจส่วนตัวของกวี ภาพพจน์ที่สำคัญคือภาพพจน์แสดงความร้อนหรือไฟอันเป็นสาเหตุของความเคลื่อนไหวอย่างรุนแรง โดยเป็นสัญลักษณ์ของแรงปรารถนาทางเพศ และเป็นสัญลักษณ์ของความพลัดพราก สูญเสีย และการแตกดับทำลาย การใช้ถ้อยคำใช้ถ้อยคำที่มีเสียงและความหมายแสดงภาพพจน์อารมณ์สะเทือนใจและจินตนาการ ได้แก่ การลงเสียงหนักเบา การใช้คำซ้ำ คำซ้อน

ชลดา ศิริวิทย์เจริญ (2519: 260-262) ทำการศึกษาลิลิตะเลงพ่ายในแนวการวิเคราะห์ วิจารณ์ และเปรียบเทียบ โดยเน้นหนักในด้านการศึกษาแนวสุนทรียศาสตร์ คือศึกษาเรื่องบทนิราศ การใช้คำ วรรณศิลป์ ลักษณะเด่นของรสความ การอ่านวรรณคดีเรื่องลิลิตะเลงพ่าย ผลการวิจัยพบว่า บทนิราศทำให้เห็นถึงความไพเราะทั้งด้านการใช้คำและการแสดงอารมณ์เศร้า ความงาม ความไพเราะของวรรณคดีเกิดจากความสามารถของกวีในการเลือกเสียง คำ และความหมายได้เหมาะแก่เหตุการณ์หรือเนื้อเรื่องแต่ละตอน การใช้คำกระทัดรัดและมีความประณีตในการใช้คำ ความงามด้านวรรณศิลป์มีการใช้บทเปรียบเทียบ ไวยากรณ์ ภาพพจน์ ไวยากรณ์และบทเปรียบเทียบที่คล้ายคลึงกับวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ และที่คิดขึ้นเอง ภาพพจน์ที่ใช้เช่นบุคคลาธิษฐาน (Personification) ปฏิภาวะ (Oxymoron) ปฏิภาคพจน์ (Paradox) และสัญลักษณ์ (Symbol) ลักษณะเด่นของรสความมีเกือบทุกรสตามตำราลงการศาสตร์ ยกเว้นหาสรสวีรรสเป็นรสที่เด่นที่สุด รองลงมาคือ ศฤงคารรส

พิทยา เจริญสุวรรณ (2520: 158-176) ทำการวิจัยเรื่อง "ศิลปะการใช้ภาษาในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์" โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาศิลปะการใช้ภาษาในกวีนิพนธ์ กัลยาณพงศ์ เพื่อให้เข้าใจอารมณ์ จินตนาการและความนึกคิดของกวี โดยศึกษากวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490-2518

จากการศึกษาโวหารพบว่า โวหารที่ปรากฏมี 10 ประเภท ได้แก่ บุคลาธิษฐาน (Personification) อุปมา (Simile) นามนัย (Metonymy) โวหารกล่าวเกินจริง (Hyperbole) อาวตัพภกย (Synesthesia) โวหารเลียนแบบ (Allusion) โวหารเปรียบเทียบ (Metaphor) อุปาทม (Anology) สมพจน์ (Synecdoche) โวหารถามชวนคิด (Rhetoric Question)

ประเมิน เชียงเถียร (2522: 247-248) ทำการวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์" โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาชีวประวัติ ผลงาน และพัฒนาการในการเขียนร้อยกรอง รวมทั้งวิเคราะห์วรรณกรรมคำรูปแบบ เนื้อหา ท่วงทำนองการแต่ง และสุนทรียภาพ ผลการวิเคราะห์ในด้านสุนทรียภาพพบว่า ความไพเราะเกิดจาก

1. เสียงเสนาะ มีการเล่นเสียงสัมผัสทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร เล่นเสียง สัมผัสวรรณยุกต์ สิ่งนี้ เนาวรัตน์ ทำได้เป็นพิเศษคือลักษณะการเล่นเสียงธรรมชาติ

2. ศิลปะการเรียบเรียงถ้อยคำ จะใช้คำที่เรียบง่ายมีเสียงอ่อนหวาน ประณีต บรรจง มีการสร้างคำและวลีที่ไพเราะ การใช้คำที่มีความหมายสูงส่ง มีการเล่นคำ ซ้ำคำ เพื่อเน้นความหมายให้หนักแน่น การใช้โวหารสวนมาก เป็นโวหารอุปมาอุปไมย โวหารที่เกินจริง และบุคลาธิษฐาน ตลอดจนการใช้สัญลักษณ์ การใช้โวหารเหล่านั้นนอกจากจะมีความไพเราะลึกซึ้งกินใจแล้วยังให้ความรู้สึกนึกคิดและความงามควบคู่ไปด้วย

จินตาสิริ เทียมเดช (2524: 324-326) ทำการศึกษาเรื่อง "วิเคราะห์บทร้อยกรองเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)" โดยทำการวิเคราะห์ท่วงทำนองเขียนบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี. ในด้านการใช้ถ้อยคำและโวหาร พบว่า

1. การใช้ด้อยคำ เจ้าพระยาฯ ทรงศกัคคิมมนตรีเลือกสรรด้อยคำได้เหมาะสม แก่เนื้อเรื่องและรูปแบบ ได้แก่ มีการปรุงศัพท์หรือสร้างศัพท์ใหม่ ๆ ขึ้นมาใช้ในบท ร้อยกรอง มีการซ้ำคำ เล่นคำ ทำให้ข้อความสละสลวยและเกิดอารมณ์คล้อยตาม เช่น มีการซ้ำคำที่อยู่ใกล้กัน ซ้ำคำภายในวรรคเดียวกัน เล่นคำพ้องรูป พ้องเสียง

2. การใช้โวหาร ได้แก่การใช้โวหารเชิงภาพพจน์ โดยการใช้เป็นโวหาร ย่อยแทรกไปในบรรยายโวหาร พรรณาโวหาร หรือเทศนาโวหาร มี 7 ลักษณะคือ อุปมา อุปลักษณ์ บุคคลาธิษฐาน สัญลักษณ์ อทิพจน์ ปฏิพจน์ และสำนวนไทย ลักษณะที่ ปรากฏอยู่มากคือ อุปมา ปฏิพจน์ และสำนวนไทย

สำหรับกลวิธีในการใช้ภาพพจน์ของพระยาฯ ทรงศกัคคิมมนตรีคือ การใช้อุปมา ใช้เพื่อเสริมให้เข้าใจความได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น ใช้ปฏิพจน์เพื่อเรียกร้องความสนใจ และชวนให้ผู้อ่านคิดพิจารณาเนื้อความที่เสนอความคิดเห็น ส่วนสำนวนไทยใช้ในเนื้อ ความที่แสดงทัศนะของกวี โดยเลือกใช้ได้อย่างเหมาะสม ทำให้ได้ความที่กระชับ ลึกซึ้ง เมื่อต้องการเรียบเรียงเรื่องราวให้น่าสนใจมีชีวิตชีวาชวนอ่าน จะใช้บุคคลา ธิษฐานประกอบ เพื่อเป็นการเร้าอารมณ์ความรู้สึกผู้อ่านและช่วยให้เกิดจินตนาการไป ตามเหตุการณ์อย่างใกล้ชิด นอกจากนั้นจะใช้อุปลักษณ์ และสัญลักษณ์เพื่อให้อ่านเกิด ความคิดพิจารณาอย่างลึกซึ้ง และใช้อทิพจน์เพื่อเน้นความหนักแน่น ก่อให้เกิดความ สะเทือนอารมณ์แก่ผู้อ่าน

วดีรัตน์ กฤตลักษณ์ (2526: 114-174) ศึกษาความงามของกนกนคร ในด้านลักษณะเฉพาะด้านการใช้คำ ว่ารรณศิลป์ในกนกนครที่เกิดจากการใช้คำและ ส่วนวนในการสร้างภาพ โดยศึกษาเรื่องรสคำและรสความที่ปรากฏ ผลการวิเคราะห์ ปรากฏว่า

1. รสคำ เท่าที่ปรากฏเกิดจากการเล่นสัมผัส มีทั้งสัมผัสสระ สัมผัสอักษร และสัมผัสพยัญชนะที่ช่วยให้เกิดความไพเราะ การเล่นคำเป็นจุด โดยเล่นคำเป็นจุด ในวรรคเดียวกัน และเล่นคำเป็นจุดต่างวรรคกัน การใช้สัทลักษณ์ ช่วยให้มี ความไพเราะยิ่งขึ้น

2. รศความ เกิดขึ้นจาก

2.1 ถ้อยคำและสำนวนที่ให้ ความหมายและภาพ โดยใช้สำนวนที่ใช้กันจนเป็นที่คุ้นเคย ใช้คำกระชับความ เลือกใช้กลุ่มคำที่แสดงอารมณ์และความรู้สึก

2.2 ความเปรียบเทียบ โดยใช้ความเปรียบเทียบแบบอุปมา ความเปรียบเทียบแบบอุปนัย ความเปรียบเทียบแบบสมาสสุกฤติ ความเปรียบเทียบแบบสัจยะ ความเปรียบเทียบที่กล่าวอ้างถึงพฤติกรรมของตัวละครในวรรณคดีเรื่องอื่นซึ่งมีสภาพคล้ายคลึงกัน ความเปรียบเทียบที่ใช้การยกตัวอย่างเชิงสาธก

ญาคา อรุณเวช (2526: 346-348) ทำการศึกษาเรื่อง "ความเปรียบเทียบในบทละครในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่สอง" โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาการใช้ความเปรียบเทียบจากบทละครเรื่องอิเหนาและเรื่องรามเกียรติ์ เพื่อวิเคราะห์วิธีการแสดงเปรียบเทียบเนื้อหาของความเปรียบ แนวคิดและจินตนาการของกวี ผลการวิจัยปรากฏว่า

1. บทละครเรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์ใช้ความเปรียบเทียบ 3 ลักษณะคือ ความเปรียบเทียบที่แสดง การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่า "เหมือน" อีกสิ่งหนึ่ง ความเปรียบเทียบที่แสดง การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่า "เป็น" อีกสิ่งหนึ่ง และความเปรียบเทียบที่แสดงการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่า "เหนือกว่า" อีกสิ่งหนึ่ง รวมทั้งการใช้สำนวนเปรียบเทียบโดยนัยเป็นสื่อกลางถ่ายทอดจินตนาการผ่านตัวอักษรอย่างประณีต ความเปรียบเทียบที่มีทั้งความเปรียบเทียบซึ่งคำเนินตาม รอยกวีโบราณและความเปรียบเทียบที่ได้ทรงประดิษฐ์สร้างสรรคขึ้นใหม่

2. ความเปรียบเทียบในเรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์ที่ใช้มากที่สุด ได้แก่ ความเปรียบเทียบที่แสดงว่าสิ่งหนึ่ง เหมือนอีกสิ่งหนึ่งรองลงมา ได้แก่ ความเปรียบเทียบที่แสดงว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง ส่วนความเปรียบเทียบที่แสดงว่าสิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่งและสำนวนเปรียบเทียบโดยนัยมีน้อยที่สุด

3. ความเปรียบเทียบส่วนใหญ่ในพระราชนิพนธ์ทั้งสองเรื่องมีเนื้อหาแสดงถึงความผูกพันกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ นำเอาธรรมชาติเป็นตัวเชื่อมโยงเปรียบเทียบและเนื้อหาความ เปรียบเกี่ยวพันอยู่กับความเป็นไปของสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ เป็นกระจกเงาสท้อนสภาพบ้านเมือง การดำเนินชีวิต

รำเพย ไชยสินธุ์ (2527: 257-264) ทำการวิจัยเรื่อง "กระบวน
จินตภาพในวรรณกรรมร้อยกรองอีสาน" โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวน
จินตภาพในวรรณกรรมร้อยกรองอีสานและศึกษาความสัมพันธ์ของกระบวนจินตภาพกับ
สังคมอีสาน ผู้วิจัยทำการศึกษาวรรณกรรมร้อยกรองอีสาน จำนวน 15 เรื่อง ซึ่ง
เลือกจากวรรณกรรมตำนานและประวัติศาสตร์ วรรณกรรมนิทาน วรรณกรรมคำสอน
วรรณกรรมศาสนา วรรณกรรมประเพณี และวรรณกรรมรัก ผลการศึกษาความ
งามของภาษาในเชิงกระบวนจินตภาพ พบว่า กวีอีสานใช้กระบวนจินตภาพ 2 ลักษณะ
คือ

1. การกล่าวตรงไปตรงมา โดยเลือกใช้คำตรงไปตรงมาในการบรรยาย
ธรรมชาติ

2. การสร้างภาพพจน์ (Figure of Speech) โดยใช้กลวิธีใน
การสร้างภาพพจน์ ภาพพจน์ที่ปรากฏได้แก่ อุปมา อุทาหรณ์ อติพจน์
ปฏิรูปพจน์ นามนัย อวตัพพากย สมพจนนัย ภาพพจน์ที่นิยมมากที่สุดคือ ภาพพจน์
แบบอุปมา และอุทาหรณ์

ภัทรภรณ์ ทัศนชัย (2528: 153-155) ทำการศึกษาเรื่อง "การ
วิเคราะห์ภาพพจน์ในวรรณคดีที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วิชาบังคับ ระดับ
มัธยมศึกษาตอนปลาย" โดยทำการวิเคราะห์วรรณคดีประเภทร้อยกรองจำนวน 5
เรื่อง คือ

1. อิเหนา ตอน กองทัพท้าวกระหมังกุหนิงตีค่านเมืองตาหา
2. นิราศพระบาท
3. มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารและกัณฑ์มหาพรต
4. กาพย์เห่เรือ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์
5. เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอน ขุนแผนลู่แกโทษ

ผลการวิเคราะห์พบว่าภาพพจน์ที่กวีใช้มากที่สุดคือ การใช้คำที่มีรสความ
ได้แก่ การใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี การใช้ศัพท์ที่มีความหมายกว้างออกไป
หรือแตกต่างไปจากความหมายเดิม และการใช้คำที่ก่อให้เกิดความรู้สึก ภาพพจน์
ที่ใช้รองลงมาคือ การใช้อุปมา ซึ่งกวีมักจะใช้การอุปมาเพื่อเป็นการเปรียบเทียบ

สิ่งของหรือการกระทำ ภาพพจน์ที่ใช้น้อยที่สุดคือ การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนาน และการกล่าวเยาะเย้ยประชดประชัน

จากการวิเคราะห์การใช้ภาพพจน์แต่ละเรื่องปรากฏว่า การใช้คำที่มีรสความไพเราะมากที่สุดในวรรณคดีที่มีลักษณะเป็นนิทาน และวรรณคดีที่แสดงความรู้สึกนึกคิดอารมณ์สะท้อนใจของกวี ได้แก่ ก่อเหินา ตอนกองทัพท้าวกระหมังกูหนึ่งตีเมืองคันทาหา เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนลู่แกไทษ นิราศพระบาท และกาพย์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์

งานวิจัยต่างประเทศ

ซิลเวีย จีน ฮัฟแมน ชมิดท์ (Sylvia Jean Huffman Schmidt 1974: 2297-2298) ทำการวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในเรื่อง The Nibelungenlied โดยเน้นทางด้านการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) อุปมาอุปไมย (Metaphor) และการประชดประชัน (Irony) วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างไม่มีเงื่อนไขของสัญลักษณ์ อุปมาและอุปไมย และการประชดประชัน ผลการวิจัยปรากฏว่า

1. การใช้สัญลักษณ์มักจะอยู่ในรูปของสิ่งต่าง ๆ อัญมณี เสื้อผ้า งานเทศกาล และฉาก
2. อุปมาและอุปไมย มักจะใช้สะท้อนให้เห็นความหมายแบบนัยประวัติในคำอุปมา เช่น การต่อสู้ การฆา หรือความตาย
3. การประชดประชันใช้เมื่อต้องการบรรยายเนื้อเรื่องถึงความจริงซึ่งไม่ตรงกับที่แสดงออกในตอนนั้น การคาดการณล่วงหน้า ตัวละครกล่าวประชดประชัน และกล่าวถึงชะตากรรมของตัวละคร

ไลลา กาเบรียลลา แพริส (Laila Gabriella Paris 1978: 1624) ทำการศึกษาเรื่อง "ภาพพจน์ในเรื่อง A la Mysterieuse " ซึ่งเป็นงานเขียนที่รวมบทกวีของ โรเบิร์ต เดโนส (Robert Denos) วัตถุประสงค์ในการวิจัยคือวิเคราะห์งานเขียนเรื่องนี้อย่างลึกซึ้ง โดยใช้เครื่องมือในการวิจัยคือเกณฑ์ภาพพจน์ที่เป็นธรรมเนียมนิยมในหลักวิทยาศาสตร์ เน้นการวิเคราะห์แบบการปฏิเสธและประชดประชัน

(Denial and Irony) นิทานเทียบ (Allegory) ความเปรียบเทียบ
(Comparison) อุปลักษณ์ (Metaphor) และนามนัย (Metonymy)

ผลการวิเคราะห์ห้วงงานเขียนเรื่องที่มีความแตกต่างจากงานเขียนชิ้นเก่า ๆ ของ เดโนส (Denos) โดยงานเขียนยุคแรกเป็นงานเขียนที่เน้นการใช้ภาษา และถ้อยคำอย่างลึกซึ้ง แต่เขาหันกลับมาสู่รอยกรองเกี่ยวกับความรักตามแบบฉบับ ขรรณนิยมนิยม (Traditional Love Poetry) ซึ่งใช้อารมณ์ในการแสดง ออกอย่างอิสระ และจากการวิเคราะห์ห้วงงานทางภาษาและความหมายของคำ ปรากฏว่าทั้งสองอย่างนั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างหญิงอื่นเป็นที่รักและทร้อยกรอง ซึ่งหญิงอื่นเป็นที่รักมีส่วนสำคัญในการกลบฝังจิตใจให้ก่อสร้างสรวงศรัทธาร้อยกรองขึ้นมา

เดียน เจ ดิกสัน (Diane J. Dixon 1985: 2387) ทำการวิจัย เรื่อง "ผลของการใช้ภาษาภาพในวรรณกรรมร้อยกรองที่มีต่องานเขียนร้อยแก้ว" การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายคือ ศึกษาผลของการใช้ภาษาภาพในวรรณกรรมร้อยกรองที่มีต่อ งานเขียนร้อยแก้วของนักเรียนเกรด 4, หากความแตกต่างในการใช้ภาษาภาพระหว่าง กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม และระหว่างชั้นเรียนซึ่งมีการสอนแบบสืบสวนสอบสวน (Investigator - taught) และการสอนโดยใช้ครู กลุ่มประชากรที่ใช้คือนักเรียน ระดับต้นในโอไฮโอ ตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 95 คน โดยมีวิธีการศึกษาคือให้นักเรียนทำแบบทดสอบเขียนความเรียงทั้งก่อนและหลังการเรียนการสอนและนำมา วิเคราะห์ทั้งปริมาณและคุณภาพ นอกจากนี้ให้นักเรียนรวมอภิปรายเกี่ยวกับการใช้ ภาษาภาพ ให้นักเรียนเขียนเรียงความและพูดปากเปล่าโดยใช้ภาษาภาพ ซึ่งใช้ เวลาศึกษาครั้งละ 30 นาที จำนวน 2 ครั้งต่อสัปดาห์ รวมเวลาทั้งสิ้น 5 สัปดาห์ ผลการวิจัยพบว่า

1. นักเรียนกลุ่มทดลองมีการใช้ภาษาภาพมากขึ้นหลังจากการทดสอบ ภายหลังการเรียน แต่อย่างไรก็ตามการใช้ภาษาภาพนี้ไม่มากไปกว่ากลุ่มซึ่งมีการ ควบคุม
2. นักเรียนที่เรียนแบบสืบสวนสอบสวนใช้ภาษาภาพในการเขียนมากกว่า นักเรียนที่มีครูเป็นผู้สอน

บอนนี่ เดน ดีเวท (Bonnie Dene Devet 1986: 1303) ทำการวิจัยเรื่อง "การใช้ภาพพจน์: หน้าที่และการนำไปใช้" โดยทำการวิเคราะห์แบบเรียนจำนวน 100 เล่ม ซึ่งตีพิมพ์ระหว่างปี พ.ศ. 1957-1985 นอกจากนี้ยังศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และศึกษางานเขียนของนักศึกษาปีที่ 1 ของมหาวิทยาลัย เซาท์ คาโรไลนา (South Carolina) ผลการวิจัยพบว่า

1. ในแบบเรียนมีการใช้ภาษาซึ่งมีการประดับตกแต่งด้วยภาพพจน์เพื่อสร้างความกระชับ เพื่อให้เนื้อหาเด่นชัดและมีความสดใหม่
2. จากการศึกษาประวัติศาสตร์วาทศาสตร์จากสมัยคลาสสิกมาจนถึงศตวรรษที่ 20 นักวาทศาสตร์แสดงให้เห็นว่าภาพพจน์เป็นศูนย์กลางของการแสดงออกซึ่งมีความสัมพันธ์กับกระบวนการสื่อสารอย่างใกล้ชิด
3. จากศึกษางานเขียนของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 โดยผู้วิจัยได้สอนภาพพจน์รวม 10 ประเภท ได้แก่ อุปมาอุปไมย (Metaphor) อุปมา (Simile) บุคคลาธิษฐาน (Personification) การเล่นเสียงและจังหวะ (Alliteration) ปรพจน์ (Antithesis) การใช้คำให้เกิดความสมมูลย์ (Parallelism) การใช้คำซ้ำ (Anaphora) อาสัพนะ (Epitrophe) การใช้คำพ้อง (Antanaclysis) และการเล่นคำ (Paronomasia) ผลปรากฏว่าภาพพจน์ปรากฏทุกส่วนของงานเขียน นักศึกษาใช้ภาพพจน์ในการเชื่อมโยงระหว่างประโยคและย่อหน้า (Transitions) การจัดลำดับประโยคในย่อหน้า (Coherence) บรรยายรายละเอียด (Elaboration) การให้เหตุผล (Listing reasons) การย่อความ (Summaries) และใช้ในการสร้างบุคคลจากการนึกฝัน (Straw Man)